

EL RIPOLLÈS

L'Alt Ter

L'Alt Freser

Una de les dues valls importants de la comarca del Ripollès és la que forma el riu Ter des del seu naixement fins a Ripoll en un recorregut d'Est a Oest. Les muntanyes imponents de Costa Bona, Pic de la Pau, i Gra de Fajol de la serralada pirinenca emmarquen la zona al nord. A l'est serveixen de límit les altes valls de la Garrotxa, a l'Oest les muntanyes dels Tres Pics i la Serra de Cavallera.

L'estructura orogràfica és típicament pirinenca, amb muntanyes de gran dimensió i cursos d'aigua ràpids. El clima és fred, essent-hi abundant la neu a l'hivern. Fins a les zones on la neu ho permet hi ha una vegetació arbòrea nombrosa i clarianes de pasturatges.

La ramaderia ha estat tradicionalment quasi l'única font de recursos. Actualment és el turisme l'activitat que està neixent.

Una característica arquitectònica interessant a la zona és la progressiva desaparició de la vivenda entre mitgeres a mida que ens acostem a les zones d'alta muntanya. L'origen remader dels pobles més alts, que en principi s'organitzaven com un conjunt de cases-bordes aïllades i disperses, fa que hagi estat difícil la introducció de la vivenda entremitgeres i s'hagi mantingut la predominança de la vivenda aïllada.

El tipus característic d'estatge, correspon a l'esquema de la borda pirinenca i es construeix amb accessos a dos nivells essent la planta baixa destinada al bestiar i la planta primera a habitacle per tal d'aprofitar l'aïllament i escalf que dona la zona dels estables. Les pallisses solen constituir edificis independents o colaterals amb els habitatcles. El fort desnivell del terreny possibilita aquestes solucions de doble accés i es garanteix que les vivendes siguin assolellades per llur disposició escalonada en el territori. La construcció, en general, és de pedra sense escairar amorterada amb sistemes molt rústecs i quasi sempre sense arrebossar en previsió de les glaçades.

Els sistemes de llindes i d'altres elements horitzontals es solucionen amb dispositius enginyosos de fusta o pedra.

Les cobertes amb una pendent molt forta es cobreixen amb teules que tenen un recerclat característic de lloses de pissarra.

Als poblats més allunyats de les vies de comunicació es mantenen encara la majoria dels sistemes constructius populars.

Uno de los dos valles importantes de la comarca del Ripollès es el que forma el río Ter desde su nacimiento hasta Ripoll en un recorrido Este a Oeste. Las montañas imponentes de Costa Bona, Pic de la Pau, Gra de Fajol, de la cordillera pirenaica, encuadran la zona en el Norte. Al Este sirven de límite los altos valles de La Garrotxa; al Oeste, las montañas de los Tres Pics y la Serra Cavallera.

La estructura orográfica es típicamente pirenaica, con montes de gran dimensión y cursos de agua rápidos. El clima es frío, siendo la nieve abundante en invierno. Hasta las zonas en que la nieve lo permite, se encuentra numerosa vegetación arbórea y claros de pastoreo. La ganadería ha sido tradicionalmente casi la única fuente de recursos. Actualmente es el turismo la actividad en crecimiento.

Una característica arquitectónica interesante en la zona es la progresiva desaparición de la vivienda entre medianeras en las zonas de alta montaña. El origen ganadero de los pueblos más altos, que en un principio se organizaban como un conjunto de casas-bordas aisladas y dispersas, hace que haya sido difícil la introducción de la «medianería» y se haya mantenido el predominio de la vivienda aislada.

El tipo característico de vivienda corresponde al esquema de la borda pirenaica y se construye con accesos a dos niveles. La planta baja se destina al ganado y la planta primera a la vivienda, a fin de aprovechar el aislamiento y el calor que origina la zona de establos. Los pajares suelen constituir edificios independientes o colaterales con los habitáculos. El fuerte desnivel del terreno posibilita estas soluciones de doble acceso. Se garantiza el asoleo de las viviendas por su disposición escalonada en el territorio. La construcción, en general, es de piedra sin escastrar, amorterada con sistemas muy toscos y casi siempre sin revocar en previsión de heladas.

Los sistemas de dinteles y demás elementos horizontales se solucionan con ingeniosos dispositivos de madera o piedra.

Las cubiertas, de fuerte pendiente, se cubren con teja contorneándolas mediante losas de pizarra.

En los poblados más alejados de las vías de comunicación se mantienen en vigencia aún la mayoría de los sistemas constructivos populares.

One of the two important valleys in the Ripollès region is the one formed by the River Ter from its source as far as Ripoll, running from east to west. The imposing mountains of Costa Bona, Pic de la Pau, and Gra de Fajol, part of the Pyrenees, border the valley to the north. The eastern limits are the high valleys of La Garrotxa and the border to the west consists of the Tres Pics mountains and the Serra Cavallera.

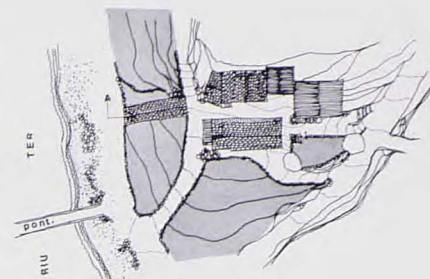
The orographic structure is typically Pyrenean: high mountains and torrential streams. The climate is cold, with abundant snow during the winter. As far as the snow-zones permit, there is rich forest land and meadows for pasture. Dairy-farming was originally almost the only source of income, but tourism is now very much on the increase in the area.

One architectural characteristic of the area is the gradual disappearance of the terraced house as buildings climb further up the mountains, due to the disperse arrangement of dairy-farming towns and the predominance of isolated dwellings. The typical house corresponds, in structure, to the Pyrenean cabin, built with means of access on two levels. The ground floor is given over to the livestock while the first floor contains the living area, isolated from, yet taking advantage of the heat emanating from the cattle-pens below. The hay-lofts tend to be separated from the main shell of the building. The extreme slope of the ground allows for these solutions of double access and assures that all parts will receive sun.

Construction materials are limited, in general, to rough stone and the façades are left bare, in case of snow and ice. Lintels are either of stone or wood and are often ingeniously conceived. The tile roofs are steeply sloped and edged with slates.

In the towns and villages most isolated from main communication routes, popular architecture has remained almost unaltered.

1 Setcases l'Alt Ter El Ripollès

SETCASES (Ripollès)

El nucli de Setcases està emplaçat a la confluència del Ter amb el Vall-llobre a una alçària de 1230 m. sobre el mar.

Es consolida com a municipi al segle XVII i està format, en principi, per un disseminat de cases.

El poble, actualment en gran expansió gràcies al turisme i als esports d'hivern, presenta encara algunes cases de tipus tradicional.

Els estages situats generalment a les pendents de les muntanyes, s'orienten al SE. Es construeixen amb parets de pedra sense escairar i no existeix pràcticament la pedra picada.

Les obertures rectangulars tenen llindes de fusta amb arcs de descàrrega simples a la part superior que a vegades presenten unes lloses volades per protegir les fusteries.

Les cobertes son fetes amb teula i, més rarament, amb llosa, essent molt característica a la població una solució mixta.

Les parets de pedra seca defineixen tanques, pasos i cercats i integren eficaçment l'arquitectura al paisatge.

Les fotografies corresponen a Can Salvà, petit veïnat davant de la població que manté encara verges les característiques de l'arquitectura popular. Es destaca un habitacle que manté l'esquema de borda complexa amb accés per la planta més alta.

El núcleo de Setcases se encuentra localizado en la confluencia del Ter con el Vall-llobre, a una altura de 1.230 m sobre el nivel del mar.

Se consolida como municipio en el siglo XVII y está formado, en principio, por un diseminado de edificios.

El pueblo, actualmente en gran expansión debido al turismo y a los deportes de invierno, presenta aún algunas casas de tipo tradicional.

Las viviendas situadas generalmente en las pendientes de las montañas, se orientan al SE. Se construyen mediante paredes de mampostería del país. No se usa prácticamente la sillería.

Las aberturas rectangulares tienen dinteles de madera con arcos de descarga en la parte superior, que a veces presentan losas voladizas para proteger la carpintería.

Las cubiertas son de teja y raramente, de losa, siendo característica de la población la solución mixta.

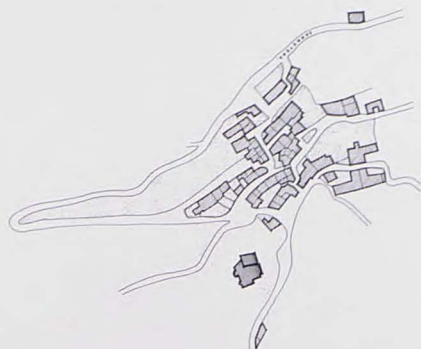
Las paredes de piedra seca que definen cercas y pasos integran eficazmente la arquitectura al paisaje.

Las fotografías corresponden a Can Salvà, pequeño vecindario situado frente a la población, que mantiene intactas las características de la arquitectura popular. Se destaca un edificio que mantiene un esquema de borda compleja con acceso por la planta alta.

The nucleus of Setcases is situated at the confluence of the Ter and the Vall-llobre at a height of 1,230 metres above sea level. It dates from the seventeenth century and is formed, basically, from a scattering of houses. The town, now much expanded due to tourism and winter sports, still contains traditional-type houses. Situated normally on the mountain slopes and facing south-east, they are built largely from rough stone.

The rectangular openings have wooden lintels with simple arches above, occasionally with jutting tiles to protect the woodwork. Roofs are either tiled or, less often, slated, a mixture of the two being characteristic of the town. Dry stone walls and paths blend perfectly with the surrounding landscape.

The photographs show Can Salvà, a tiny hamlet just outside the town, whose popular architecture has remained untouched. On the plan, the house marked still has the complex scheme whereby the entrance is on the topmost floor.

TREGURÀ DE DALT I TREGURÀ DE BAIX
(Ripollès)

A Tragurà de Dalt i de Baix, poble característic del sector de l'alt Ter, s'hi arriba per una carretera que, serpentejant, va guanyant la forta pendent de la muntanya.

El procés de configuració del nucli, que com s'apuntava a la introducció de la zona, és ben diferent del dels poblats entre mitgeres fins aquí recollits. Es desenrotlla per l'agrupació de cases aïllades consolidant-se posteriorment l'agrupació d'estatges, sense existir cap pla previ d'organització ni de singularització d'espais urbans. Només la topografia, l'asolellament de les cases i d'altres necessitats funcionals i la preocupació per l'economia de la construcció, intervenen al procés.

Alguns dels estatges estan abandonats i d'altres, s'han modificat, en part, per adaptar-se als nous utilatges i funcions de la ramaderia actual.

A Tragurà de Dalt y de Baix, pueblo característico del sector del Alt Ter, se accede mediante una carretera serpenteante que gana la fuerte pendiente de la montaña.

El proceso de configuración del núcleo tal como se apuntaba en la introducción de la zona, es completamente distinto del de los poblados entre medianeras hasta aquí recogidos. Se desarrolla por la edificación de casas aisladas consolidándose posteriormente la agrupación de viviendas, sin existir ningún plan previo de organización ni singularización de espacios urbanos. Únicamente la topografía, el asoleo de las viviendas, ciertas necesidades funcionales y la preocupación por la economía de la construcción, intervinen en el proceso.

Algunas de las viviendas se hallan abandonadas y otras se han modificado en parte, para adaptarse a los nuevos utillajes y funciones de la ganadería actual.

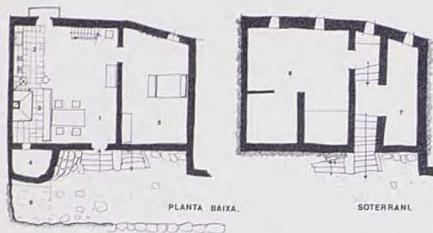
Tragurà de Dalt and de Baix, a village characteristic of the Alt Ter, is reached by a steep, winding mountain road. The village has no terraced houses, for reasons explained in the introduction to the zone, and was formed by the joining of isolated houses, following no preconceived plan. The main influences upon the way the village is laid out were topology, the need for economy in construction and for the houses to receive sun. Some of the houses are abandoned while others have been modified to cope with modern trends in livestock farming.

Foto 1

Foto 2

LA ROCA - Can Pey

- 1 Accés menjador
- 2 Cuina
- 3 Llar
- 4 Forn
- 5 Alcova
- 6 Covert
- 7 Llenyera
- 8 Estable

Uns altres dos veïnats de Vilallonga del Ter són la Roca i l'Abella. L'Abella està més elevat i situat al costat d'un torrent. L'activitat és bàsicament ramadera i els estatges estan ben conservats. Des de la carretera que uneix els dos veïnats veiem l'interessant imatge de la Roca de la foto núm. 1. Un antic castell del segle XIV de la família dels Bach, del qual avui només en resten alguns panys de muralla, fou l'origen d'aquest nucli. Els estatges, destinats tradicionalment a l'activitat agrícola i ramadera, s'organitzen de manera escalonada formant carrerons estrets i aprofitant la protecció d'una gran penya.

Són de dimensió petita i tenen bàsicament una planta i un pis.

La foto núm. 2 i els plànols corresponen a una de les cases tipus de la població que, en aquest cas, està edificada sobre l'antiga muralla. La planta soterrània té un accés independent i serveix per als estables, magatzems o llenyera. Les petites obertures a la muralla són per a la ventilació i sortida de les aigües pluvials, ja que l'estatge està situat per sota del nivell del carrer. A la planta baixa es localitza tot el programa de l'habitacle, essent la planta superior usada com a magatzem o dormitori.

La construcció és molt simple però d'un gran interès tipològic.

Dos vecindarios de Vilallonga de Ter son La Roca y L'Abella. L'Abella está más elevado y situado al lado de un torrente. Su actividad es básicamente ganadera y las viviendas están bien conservadas. Desde la carretera que une ambos vecindarios vemos la interesante imagen de La Roca, de la foto 1.

Un antiguo castillo del siglo XIV, de la familia de los Bach, del que hoy sólo quedan algunos lienzos de muralla, fue el origen de este núcleo. Las viviendas, destinadas tradicionalmente a la actividad agrícola y ganadera, se organizan en forma escalonada formando estrechas callejuelas y aprovechando la protección de una gran peña. Son de pequeña dimensión y tienen básicamente una planta y un piso.

La foto 2 y los planos corresponden a una de las casas tipo de la población que, en este caso, está edificada sobre la antigua muralla.

La planta sótano tiene un acceso independiente y sirve para establos, almacenes o leñera. Las pequeñas aberturas en la muralla son para la ventilación y salida de las aguas pluviales, dado que la vivienda está situada por debajo del nivel de la calle.

La planta baja contiene todo el programa de la vivienda, siendo la planta superior usada para almacén o dormitorio.

La construcción es muy simple, pero de un gran interés tipológico.

La Roca and Abella are two hamlets of Vilallonga de Ter. L'Abella is the higher of the two and stands by a torrent. The basic activity there is livestock farming and the houses are well-preserved. The interesting view of La Roca (photo 1) can be seen from the road which joins the two villages. A fourteenth-century castle belonging to the Bach family —of which there are only remains today— was the origin of the nucleus. The houses, originally destined for agricultural use and livestock farming, are arranged in steps, forming narrow alleys, and are protected by a high cliff.

They are small in size and normally have a ground and first floors. The second photograph and the plans illustrate one of the typical village houses which, in this case, was built on the old wall. The basement has an independent access and functions as stables, storehouse or as a place to keep firewood. The small openings in the wall are for ventilation purposes and as an escape for rainwater, since the house is below road-level.

The ground floor is the living area and the top floor is used either as a storeroom or bedroom. The construction is very simple but of great typological interest.

La població aïllada a les zones del Ripollès és poc abundant. Només a valls i planes, on l'agricultura torna a tenir una importància equiparable a la ramaderia i les condicions climàtiques són més favorables, apareixen els masos com a forma usual de poblament.

A la vall del Ter, entre Camprodon i Ripoll, se'n veuen exemplars interessants. A la vall i poble de Vallfogona, remarcable també per la seva arquitectura vernacle, els masos hi són igualment abundants.

A aquestes dues zones es produeix un tipus de mas que repeteix bàsicament els models tradicionals de la vall de Bianya, tot i que per el predomini de la ramaderia solen presentar nombroses adicions que insinuen o realment, inclouen un pati. La construcció habitual és de pedra sense treballar i els vessants de les cobertes augmenten la pendent a causa de la neu.

Al costat de la carretera de Ripoll, després de sortir de S. Pau de Segúries, hi ha un bell exemple del que s'ha exposat més amunt. A l'estructura original s'hi afegeix un cos sobreelevat amb arcuacions que redefineix l'accés al mas i que aglutina tots els estatges agrícoles i ramaders a l'entorn d'un pati.

Aquest conjunt pot explicar molt bé el procés de transició entre el mas de la vall de Bianya i la casa aïllada de la Cerdanya, ja que manté encara l'esquema formal del mas, però amb l'organització concentrada i tancada que caracteritza la casa ceretana.

La población aislada en las zonas del Ripollès es poco abundante. Tan sólo en los valles y en los llanos, en los que la agricultura vuelve a tener una importancia equiparable a la ganadería y las condiciones climáticas son más favorables, aparecen los «masos» como forma usual de poblamiento.

En el valle del Ter, entre Camprodon y Ripoll, se pueden ver interesantes ejemplares de los mismos. En el valle y pueblo de Vallfogona, destacable también por su arquitectura vernácula, los «masos» son igualmente abundantes.

En estas dos zonas se produce un tipo de «mas» que repite básicamente los modelos tradicionales del valle de Bianya, si bien por la mayor presencia de la ganadería suelen presentar numerosas adiciones que insinúan o formalmente incluyen un patio. La construcción habitual es de mampostería y las vertientes de las cubiertas aumentan su pendiente a causa de la nieve.

Junto a la carretera de Ripoll, después de dejar S. Pau de Segúries, se encuentra un bello ejemplo de lo que se ha expuesto. A la estructura original se añade un cuerpo sobreelevado con arquerías, que redefine el acceso al «mas» y que aglutina todas las estancias agrícolas y ganaderas alrededor de un patio.

Este conjunto puede explicar muy bien el proceso de transición entre el «mas» del valle de Bianya y la casa aislada de La Cerdanya, por cuanto mantiene aún el esquema formal del «mas», pero con la organización concentrada y cerrada que caracteriza a la casa ceretana.

Isolated dwellings are less common in the Ripollès zones. It is only in the valleys and the plains, where agriculture has an importance comparable to that of dairy-farming and where the climate is more favourable, that the usual form of dwelling is the **mas**.

In the Vall del Ter, between Camprodon and Ripoll, there are interesting examples. In the valley and village of Vallfogona, remarkable for their vernacular architecture, **masos** are equally abundant. In these two zones the predominant type of **mas** is basically the same as those found in the Vall de Bianya, except that here, due to the greater importance of dairy farming, there are usually numerous outbuildings built around a yard. The predominant construction material is rough stone and the roofs are steeply sloped as a precaution against snow.

There is a magnificent example of this type of **mas** on the Ripoll road, after leaving S. Pau de Segúries. It has an added, elevated section with arcades which joins all the outbuildings together around a patio. This group illustrates well the transition process between the Vall de Bianya **mas** and the isolated house characteristic of La Cerdanya, maintaining the basic structure of the former but with the concentrated and closer arrangement of the latter.

S. JOAN DE LES ABADESSES (Ripollès)

La vila va nèixer en esser fundat, per Jofre el Pilós, un convent l'any 875. La història antiga de la vila va sempre lligada a la del monestir. Al segle XIII estava totalment emmurallada amb 24 torres i sis portes de les quals avui encara se'n conserven restes.

Els terratrèmols que sacsejaren la Garrotxa al segle XV van provocar una forta destrucció a la vila. Aquest fet produí l'aparició de l'actual estructura urbana.

Els carrers rectilinis defineixen una estructuració dels habitatges tradicionals amb doble façana de gran singularitat constructiva.

El fet de tractar-se generalment d'habitatges no agrícoles, sinó dedicats a activitats menestrals o gremials, permet d'augmentar les alçàries de les edificacions i comporta, en molts casos, la manca de les golfes habituals a l'última planta.

El sistema estructural, basat en una jàssera de fusta única de dimensions considerables, que suporta el pes de les façanes, és una característica que no hem trobat enlloc més.

La plaça major, porxada, és sens dubte un espai urbà de notable interès. Les arcuacions longitudinals i travesseres que defineixen els estatges unifiquen el recorregut sota la zona porxada.

La villa nació con la fundación, por Jofre el Pilós, de un convento en el año 875. La historia antigua de la villa va siempre ligada a la de su monasterio. En el siglo XIII estaba totalmente amurallada, con 24 torres y 6 puertas, de las que hoy aún se conservan restos.

Los terremotos que sacudieron La Garrotxa en el siglo XV provocaron una fuerte destrucción de la villa. Este hecho produjo la aparición de la actual estructura urbana.

Las calles, rectilíneas, definen una estructuración de los edificios tradicionales a doble fachada, de gran singularidad constructiva.

El hecho de tratarse generalmente de edificios no agrícolas, dedicados a actividades menestrales o gremiales, permite aumentar las alturas de las edificaciones y explica, en muchos casos, la falta de la típica buhardilla en la última planta.

El sistema estructural, basado en una única jácena de madera, de considerables dimensiones, que soporta el peso de las fachadas, es una característica que no hemos podido apreciar en ningún otro lugar. La plaza Mayor, porticada, es sin duda un espacio urbano de notable interés.

Las arquerías longitudinales y transversales que definen las viviendas unifican el recorrido debajo de la zona porticada.

The town was born with the foundation, by Jofre «el Pilós», of a monastery in 875. The ancient history of the town is inextricably linked to the monastery. In the thirteenth century it was totally surrounded by a fortified wall with 24 towers and six gates, of which there are still remains. The town was badly damaged during the fifteenth-century earthquake which shook the whole of La Garrotxa. The reconstruction process resulted in the form which the urban nucleus has today.

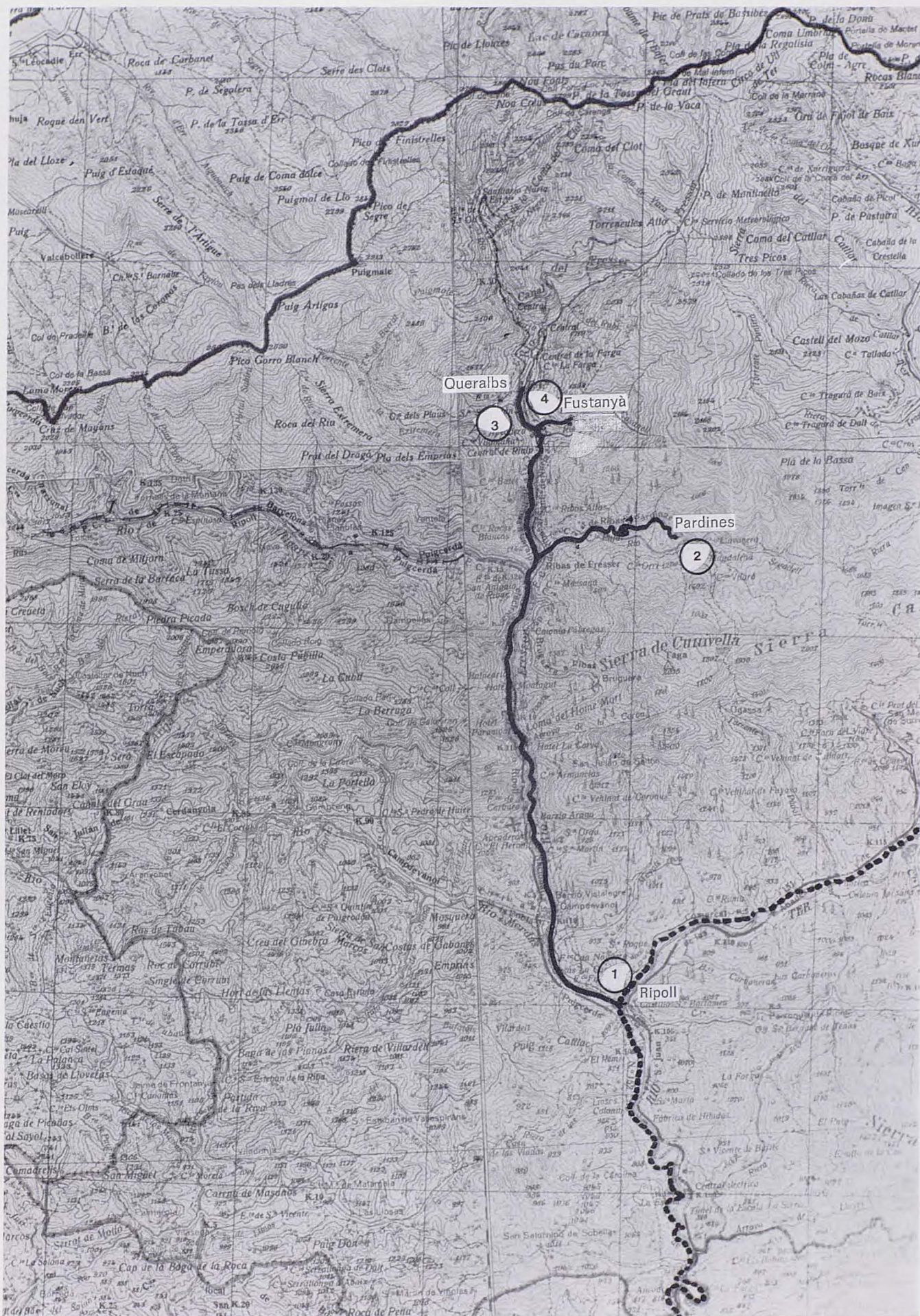
The rectilinear streets are lined with traditional houses with double façades. Most of them were owned by artisans and craftsmen, and their structure reflects their use. They tend to be higher and many of them lack the characteristic attics. The method of construction, based on a single wooden main beam of considerable dimensions which supports the weight of the façades, is unique to this area.

The main square, with its longitudinal and transverse arcades is of particular architectural interest.

L'Alt Freser Comarca: El Ripollès

Considerem zona de l'alt Freser la part del Pirineu que es delimita amb Nou Creus i la vall de Núria al nord, les muntanyes de Tres Pics i Serra Cuni-vella a l'est i la collada de Toses a l'Oest. El límit sud podem identificar-lo amb el de la tradicional comarca del Ripollès. És un territori d'orografia difícil, formada per les petites valls pirinenques que conflueixen al riu Freser. El clima i la vegetació són de tipus alpi i, per tant, són terres de pastures i boscos frondosos.

Podem considerar la zona formada per les planes de Ripoll, la vall del riu Merdàs, que té a Gombreny el seu poblat més característic, la vall del Rigart amb els pobles de Toses, Dòrria, Planoles, Ventolà i Campelles, la vall de Pardines i les dues valls que forma el riu Freser; Núria i la vall sota la Coma de Vaca.

A l'Edat Mitjana aquests territoris depenien del monestir de Ripoll, essent l'agricultura, la ramaderia i les fargues d'elaboració del ferro, les activitats més importants.

La població s'ha agrupat tradicionalment als nuclis compactes de les regions més altes i a les planes s'ha mantingut un cert equilibri entre l'edificació aïllada i els nuclis rurals. La majoria de conjunts que hi podem veure mantenen encara estructures i tipus constructius tradicionals i es fa difícil establir prioritats d'interès.

Procurarem recollir, per tant, alguns elements edificatoris que ajudin a il·lustrar les característiques arquitectòniques més evidents dels processos tradicionals sense intentar l'inclusió de tots els nuclis poblats.

Consideramos zona del Alt Freser la parte del Pirineo que limita con Nou Creus y el valle de Núria, al N.; las montañas de Tres Pics y Serra Cuni-vella, al E., y la collada de Toses, al O. El límite S. podemos identificarlo con el de la tradicional comarca del Ripollès.

Se trata de un territorio de orografía difícil, formada por los pequeños valles pirenaicos que confluyen en el río Freser. El clima y la vegetación son de tipo alpino y, por tanto, son tierras de pasto y de bosques frondosos.

Podemos considerar la zona formada por las llanuras de Ripoll, el valle del río Merdàs, que tiene en Gombreny su población más característica, el valle de Rigart con los pueblos de Toses, Dòrria, Planoles, Ventolà y Campelles, el valle de Pardines y los dos valles que forman el río Freser: Núria y el valle bajo La Coma de Vaca.

Estos territorios dependían en la Edad Media del monasterio de Ripoll, siendo la agricultura, la ganadería y las fraguas de elaboración del hierro, las actividades más importantes.

La población se ha agrupado tradicionalmente en núcleos compactos en las regiones más altas, manteniéndose en las zonas llanas un cierto equilibrio entre la edificación aislada y los núcleos rurales.

La mayor parte de conjuntos que podemos ver mantienen aún estructuras y tipos constructivos tradicionales y se hace difícil establecer prioridades de interés.

Procuraremos, por tanto, recopilar ciertos elementos edificatorios que ayuden a ilustrar las características arquitectónicas más evidentes en los procesos tradicionales.

For the purposes of this guide, the zone of the Alt Freser is the Pyrenean area bordered in the north by Nou Creus and the Vall de Núria, in the east by the Tres Pics and Cuni-vella ranges and the Toses peaks in the west. The southern limit is the border with the Ripollès region.

It is a very rugged area, formed by the small valleys which feed the River Freser. Climate and vegetation are Alpine with thick woods and large pasture areas.

The zone comprises the plains of Ripoll, the Merdàs valley (with Gombreny its most characteristic town), the Rigart valley with the nuclei of Toses, Dòrria, Planoles, Ventolà and Campelles, the Pardines valley and the two valleys formed by the River Freser: Núria and the valley beneath Coma de Vaca.

During the Middle Ages these territories depended on the monastery of Ripoll and agriculture, dairy and sheep farming and smithing were the principal activities.

Towns are grouped in compact nuclei in the higher regions, while in the flatter zones there is a certain balance between isolated dwellings and more concentrated rural nuclei. The majority of groups still maintain traditional types and structures and it is somewhat difficult to establish priorities. Consequently, it has been decided to illustrate certain architectural elements in an attempt to give an idea of the more characteristic processes in the area.

Foto 1

Després de l'expulsió dels àrabs, Jofre el Pilós va fundar l'any 888 el monestir de Sta. Maria que, en grandit posteriorment, va ser al segle X, temps de l'abat Oliba, el més important centre d'irradiació cultural de Catalunya.

El nucli urbà de Ripoll, malgrat tot, fou relativament petit fins els segles XVII i XVIII, quan la fabricació d'armes i d'altres treballs de ferreria feren augmentar la població. Les indústries tèxtils del segle passat configuren la seva fesomia urbana actual. Aquesta organització tardana i bàsicament industrial explica, d'alguna manera, l'arquitectura tradicional de la ciutat, és a dir, el tipus constructiu d'habitable plurifamiliar de 4 i 5 pisos d'alçària amb balcons rítmicament situats.

Entre aquest teixit, característicament urbà, que veiem a la foto 1 a la seva façana vers el riu, podem trobar alguns exemples interessants d'habitacles pairals amb origen històric.

Can Vaquer, foto 2, és un exemple de vivenda tradicional que ha vist redefinida la seva imatge amb l'addició de la magnífica galeria afegida a les façanes E. i S.

La galeria múltiple està formada per arcs deprimits sobre matxons que suporten els forjats d'embigat i solera. Està coberta amb teula corba que vessa aigües a un canaló de zinc.

Aquest tema de la doble façana amb arcuacions pot recordar el tipus característic de la vall d'en Bas, però conceptualment és diferent.

Tras la expulsión de los árabes, Jofre el Pilós fundó en el año 888 el monasterio de Sta. María, ampliado posteriormente y que fue, en el siglo X, en tiempos del abad Oliva, el centro más importante de irradiación cultural de Catalunya.

El núcleo urbano de Ripoll, a pesar de todo, fue relativamente reducido hasta los siglos XVII y XVIII, en que la fabricación de armas y el auge de la industria del hierro hicieron aumentar la población. Las industrias textiles colaboraron en el siglo pasado a configurar su actual imagen urbana. Esta organización tardía y básicamente industrial explica, en cierta forma, la arquitectura tradicional de la ciudad, es decir, el tipo constructivo de vivienda plurifamiliar de 4 ó 5 pisos de altura con balcones rítmicamente dispuestos.

Entre este tejido, característicamente urbano, que vemos en la foto 1 en su fachada al río, podemos hallar algún interesante ejemplo de edificios de origen histórico.

Can Vaquer (foto 2) es un ejemplo de vivienda tradicional que ha visto redefinida su imagen con la adición de la magnífica galería añadida a las fachadas E. y S.

La múltiple galería está formada por arcos deprimidos sobre machones que soportan los forjados de envigado y solera. Se cubre con teja curva que vierte sus aguas a un canalón de zinc.

Este tema de la doble fachada con arcuaciones puede recordar el tipo característico del valle d'en Bas, pero conceptualmente es distinto.

Foto 2

After the expulsion of the Moors, Jofre 'el Pilós' founded the monastery of Sta. Maria in 888. It was later enlarged and, in the tenth century during the time of the Abbot Oliva, became the most important cultural centre in the whole of Catalonia.

The urban nucleus of Ripoll, despite everything, was relatively small until the seventeenth and eighteenth centuries when arms manufacture and the apogee of the iron industry led to the expansion of the city. The textile industries of the last century were largely responsible for its present-day physiognomy. This late and basically industrial organization explains, to a certain extent, the city's traditional architecture; that is, pluri-familiar blocks four or five storeys high with a rhythmic sequence of balconies.

Within this characteristically urban network (Plate 1 shows its façade overlooking the river) there are a few examples of historical buildings. Can Vaquer (Plate 2) is an example of a traditional house whose image has been redefined by the addition, to its eastern and southern balconies, of the magnificent gallery. It consists of depressed arches on pillars which support the bed timbers and beams, and is covered by a curved roof from which water runs into a zinc gutter.

Though different in concept, this type of double façade is nevertheless reminiscent of characteristic models in the Vall d'en Bas.

PARDINES (Ripollès)
Recorregut d'interès

Pardines es localitza sobre una carena que domina la vall del Segadell (un afluent del Freser). Antigament era propietat de la família Sales i encara es poden veure les restes de la casa senyorial.

El recorregut que marquem correspon a l'antic nucli de la població, l'únic carrer de la qual era l'actual plaça de l'ajuntament.

Per a l'arquitectura popular, Pardines es pot considerar un dels més pobles interessants de la zona, tot i que els processos de substitució d'estatges ja s'han iniciat.

Els habitacles tenen habitualment planta, pis i una golfa molt oberta que serveix de pallissa. Mantenen les característiques fusteries a flor de façana que actuen alhora de llinda i moltes balconades de posts de fusta sobre cabirons que surten del forjat del pis.

La foto 1 correspon a un habitacle estatge que inclou una font pública amb abeurador a la planta baixa i una pallissa de doble sostre.

La foto 2 correspon a un habitacle reconvertit en pallissa que aporta una espontània intervenció posterior en forma de doble arcuació d'arcs rebaixats sobre pilans amb capitell i basament.

Foto 1

Foto 2

Pardines se enclava sobre una «carena» que domina el valle del Segadell, afluente del Freser. Antigamente era propiedad de la familia Sales y se pueden ver aún los restos de la casa señorial.

El recorrido que señalamos corresponde al antiguo núcleo de la población, cuya única calle era la actual plaza del Ayuntamiento.

En arquitectura popular, Pardines puede considerarse uno de los más interesantes pueblos de la zona, a pesar de que los procesos de sustitución de viviendas ya se han iniciado.

Los edificios tienen, habitualmente, planta, piso y una buhardilla muy abierta, que sirve de pajar. Mantienen las características carpinterías a ras de fachada, que actúan a la vez de dintel y los balcones corridos de tablas de madera sobre cabios, que sobresalen del «forjado» del piso.

La foto 1 nos presenta una curiosa vivienda, que incluye una fuente pública con abrevadero en la planta baja y un pajar de doble techo.

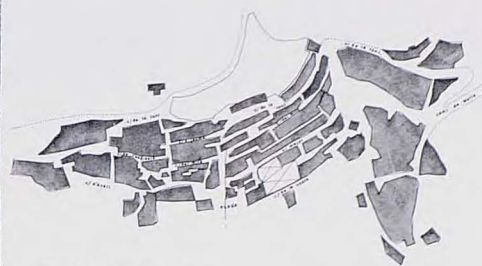
La foto 2 corresponde a un edificio reconvertido en pajar, que aporta una espontánea intervención posterior en forma de doble arcuación de arcos rebajados sobre pilares con capitell y basamento.

Pardines is situated on high ground looking over the Segadell valley, which feeds the Freser. It was originally the property of the Sales family and remains of their mansion can still be seen. The itinerary marked on the plan corresponds to the ancient nucleus, of which the only street is now the Plaça de l'Ajuntament.

The popular architecture of Pardines is arguably the most interesting in the whole of the zone, despite the fact that substitution processes have already begun. Houses normally have ground and first floors and a very open attic which serves as a hayloft. There is usually the characteristic woodwork visible on the outer surface of the façades and which serves as lintels etc. There are similarly many balconies made from wooden posts and planks resting on the main support beams protruding from the walls.

The first photograph illustrates a curious house which incorporates a public fountain and drinking-trough and a double ceiling over the hayloft.

The second shows a house converted into a barn featuring a spontaneous later addition consisting of a double set of depressed arches on pillars with bases and capitals.

QUERALBS (Ripollès)

La localització dels nuclis habitats a mitja muntanya, és característica a les terres de l'alt Freser. La població de Queralbs n'és un exemple.

Sembla que a prop de la magnífica església de S. Jaume es troben restes d'una fortificació que podria ésser l'origen de la vila.

A Queralbs i a la vall de Ribes podem constatar ja l'utilització exhaustiva de la llosa per a les cobertes, iniciant-se així un tema que serà característic a la Cerdanya i a totes les comarques del Pirineu de Lleida. L'abundància de la neu fa necessari aquest sistema per facilitar el desglaç ràpid i aconseguir una bona impermeabilització. Els habitatges de Queralbs han estat recentment afectats pels processos de renovació, no sempre correctes, bàsicament degut a l'introducció de models centre-europeus poc relacionats amb l'arquitectura tradicional del entorn.

La imatge general de la població presenta encara un grau d'unitat notable gràcies a l'organització dels estatges, que, com s'evidencia al plànol, correspon a recorreguts bàsicament horitzontals i escalonats creats per la necessitat del màxim asoleig.

El emplazamiento de núcleos habitados a media ladera es característico en las tierras del Alt Freser y la población de Queralbs es un buen ejemplo de ello.

Parece que cerca de la magnífica iglesia de S. Jaume se encuentran restos de una fortificación que podría ser el origen de la villa.

En el valle de Ribes podemos constatar ya la utilización exhaustiva de la losa en las cubiertas, iniciando así un tema que será característico en La Cerdanya y en todas las comarcas del Pirineu de Lleida. La abundancia de la nieve impone este sistema, para facilitar el rápido deshielo y conseguir una aceptable impermeabilización.

Los edificios tradicionales de Queralbs han sido afectados por los procesos de renovación, no siempre correctos, básicamente por la introducción de modelos centroeuropeos, sin relación con la arquitectura tradicional autóctona.

La imagen general de la población presenta aún un grado de unidad notable, gracias a la organización de las viviendas que, como se evidencia en el plano, corresponde a recorridos básicamente horizontales y escalonados, generados por la necesidad de un máximo asoleo de las estancias.

Inhabited nuclei half-way up the mountain slopes are characteristic of the Alt Freser, and Queralps is an example. Next to the magnificent church of S. Jaume there are what appear to be the remains of a fort, which could have been the origin of the town.

In the Ribes valley slate roofs are used exclusively a characteristic of the whole of the Cerdanya and the Pyrenean districts of the province of Lleida (Lérida). The abundance of snow is the main reason for the use of slate since it prevents accumulation and offers good insulation.

The houses of Queralps have been deeply affected by renovation processes, not always very successful due to the introduction of central European models which have little in common with local traditional architecture. Nevertheless, and due to the arrangement of houses which, as can be seen from the plan, are distributed horizontally and in stages up the slopes in order to capture the maximum sunlight, the town still retains an image of considerable unity.

Dins l'intent d'exposar els tipus més característics de l'arquitectura popular de l'Alt Freser podem incloure-hi el minúscul veïnat de Fustanyà. El conjunt inicial, del segle X, era sens dubte l'església romànica i una petita casa rectoral. A poca distància apareixen un seguit de construccions d'èpoques diferents que creen una mínima entitat col·lectiva. A part del seu contingut modelístic, Fustanyà es presenta com un magnífic exemple d'arquitectura popular, especialment remarcable a l'església i al potent campanar.

El camí a Fustanyà no està pavimentat però és perfectament transitable, sobretot en relació a d'altres conjunts semblants que hi ha al Pirineu.

En el intento de explicitar los tipos más característicos de la arquitectura popular del Alt Freser, podemos incluir el minúsculo vecindario de Fustanyà. El conjunto inicial, en el siglo X, era sin duda la iglesia románica y una pequeña casa rectoral. A escasa distancia aparecen una serie de construcciones de distintas épocas, que crean una mínima entidad colectiva.

Aparte de su contenido modelístico, Fustanyà se presenta como un magnífico ejemplo de arquitectura popular, especialmente notable en la iglesia y el campanario.

El camino de Fustanyà no está pavimentado, pero es perfectamente transitable, sobre todo si lo comparamos con otros conjuntos similares que se hallan en el Pirineo.

The tiny hamlet of Fustanyà originated, probably, in the tenth century with the foundation of the romanescque church and the small rectory. A short distance away stands a series of constructions dating from different epochs. Fustanyà is a magnificent example of popular architecture, particularly the church and imposing bell-tower. The road to Fustanyà is unmade but perfectly passable.

5 El Serrat de Dalt l'Alt Freser El Ripollès

Deixant endarrera el nucli de Fustanyà, per la mateixa carretera de terra, s'arriba al Serrat de Dalt que és un dels pocs conjunts verges i accessibles d'aquesta zona.

Es tracta d'uns 50 estatges dels quals actualment n'hi ha set o vuit d'habitats dedicats tradicionalment a pallisses, estables o residència.

La permanència dels processos compositius i constructius tradicionals és en aquest cas gairebé total, des dels elements de fàbrica fins a les fusteries i detalls ornamentals.

La construcció és sempre de pedra pissarrosa lleugerament amorterada, reforçada amb pedres passeres de lligada. Les teulades tenen doble vessant de llòses arrodonides, sobre cabirons de fusta amb ràfecs petits, fets amb varies filades del mateix material. Les portes tenen generalment llindes de fusta sense treballar i les finestres s'enllinden amb lloses grans o fent actuar una reforçada fusteria sota un sistema primari de descàrrega.

Moltes fusteries mantenen encara les coloracions originals o es presenten sense pintar.

Són molt característics els forns semicirculars afegits a les construccions, coberts amb una llosa d'una sola vessant i una xemeneia potent generalment aparetada.

Dejando atrás el núcleo de Fustanyà, por la misma carretera de tierra, se llega al Serrat de Dalt, que es uno de los pocos conjuntos intactos y accesibles de esta zona.

Se trata de unos 50 viviendas, de las que actualmente siete u ocho son habitadas y dedicadas tradicionalmente a pajar, establos o residencia.

La permanencia de los procesos compositivos y constructivos tradicionales es, en este caso, casi total, desde los elementos de fábrica hasta las carpinterías y detalles ornamentales.

La construcción es siempre de piedra pissarrosa, ligeramente reforzada con perplaños. Las cubiertas son de doble vertiente de losas redondeadas, sobre asnas de madera con pequeños aleros hechos mediante varias hiladas del mismo material. Las puertas tienen, generalmente, dinteles de madera sin trabajar y las ventanas se adintelan con losas grandes o haciendo actuar el cerco de madera bajo un primario sistema de descarga.

Muchos de estos cerramientos mantienen aún las coloraciones originales o se presentan sin pintar.

Son muy característicos los hornos semicirculares, añadidos a las construcciones, cubiertos con losa a una sola vertiente, con una sola chimenea potente y generalmente aparetada.

Leaving Fustanyà behind, we reach Serrat de Dalt, one of the few nuclei in the area which is at the same time accessible and untouched. It consists of 50 houses of which seven or eight are occupied today.

Traditional processes of construction and composition are almost totally intact here, both structural and decorative elements.

Houses are invariably constructed from slate reinforced with joining stones. The gable roofs are of rounded slate tiles on wooden beams, while the eaves are also of wood and jut only slightly out from the wall. The doors normally have crude wooden lintels while windows might have large slate lintels or lintels of reinforced wood resting on primitive supports. Woodwork might equally be painted or unpainted.

Semicircular ovens joined to the main shell of the building, with a chimney imbedded into the wall and covered with a single slope of slates are also highly characteristic of the area.